

Jaroslav
Mihule
Tinnitus
1930–2010

KAROLINUM

**Tinnitus
(1930–2010)**

Jaroslav Mihule

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Redakce Lenka Ščerbaničová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

© Jaroslav Mihule, 2016

ISBN 978-80-246-3339-8

ISBN 978-80-246-3345-9 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Pár slov úvodem a na omluvu /7

ROZPOMÍNÁNÍ NA PRVNÍ ČESKOSLOVENSKOU REPUBLIKU

Živá náhrada – 1930 /9

Z Jílového u Prahy do Prahy-Hloubětína /13

Slatina nad Úpou, Boušín, Ratibořice /14

Začnou školní léta – Praha-Veleslavín, Střešovice
(1934–41) /20

PÁD STÁTU A PÁD DEMOKRACIE

Za dveřmi je válka /31

Slatinská intermezza /32

Na měšťanku do Prahy-Vokovic (1941–44) /35

Na učitelský ústav – Panská čili Herrengasse (1944–45) /41

Květnová revoluce 1945 /49

Na Benešovo gymnasium – Velvarská, brzy Leninova
(1945–47) /54

ČAS TRAPNOSTÍ A LŽÍ

Na Akademické gymnasium ve Štěpánské (1947–49) /63

Na Karlově univerzitě (1949–53) /76

Na státní konzervatoři (1953–55) /104

Do poddůstojnické školy v Rožňavě (1955–57) /110

Rožňava – „akademický“ rok 1955/56 /111

Nejistý život civila (1957–59) /129

Na Institut tělesné výchovy a sportu UK (1959) /136

RUCH LET ŠEDESÁTÝCH

Salon Zdenky Podhajské /146

Přebohaté hodinky Josefa Sudka /151

Evropa se otevírá /159

EXPO 67 Montreal /198

Velmi rušný rok 1968 /204

Nekrolog za Pražským jarem – 1969 /225

DVACETILETÍ ŽIVOTNÍ RUTINY

Setkání nová i opožděná (1971–78) /234

Posmrtný příběh Martinů na pozadí temných let
(1979–81) /280

Blýskání na lepší časy (1982–87) /307

Rafaël Kubelík a Česká filharmonie (1987–89) /340

Poprvé ve Spojených státech amerických – léto 1989 /346

NA CESTU DEMOKRACIE

Znovuzrození demokratického státu – 1989 /358

Z Tyršova domu do Karolina (1990–94) /369

Druhé nejstarší řemeslo (1994–97) /405

Epilog (1998–2010) /417

Rejstřík /439

Někteří britští vědci se domnívají, že dokážou zbavit pacienta otravného pískání v uších. U krys byli schopni je zastavit stimulací nervů na krku (nervus vagus) malou elektrodou, přičemž testovaným subjektům do uší zároveň hrála pronikavá hudba.

Tisková zpráva z ledna 2011. Jméno autora hudby nebylo uvedeno.

PÁR SLOV ÚVODEM A NA OMLUVU

Když někomu zní nepříjemně dlouho v uších, měl by jít k lékaři. Možná že trpí poruchou, které se říká tinnitus. Naše rodina ovšem menší bolesti raději statečně snáší, než aby seděla kdesi v čekárně před dveřmi s výhrůžným nápisem „Neklepat!“ Takže jsem se rozhodl, že se onoho neurčitého pískání v uších zbavím sám u počítače. Psáním, vzpomínáním a moralizováním.

Prvým osudovým bodem v životě každého člověka je nepochybně jeho narození. Odtud se začíná rozvíjet zápletka jako v detektivním románu – co vše se z toho vyvine, to se dozvíme až na konci cesty. Jenže na začátku jsme na tom všichni stejně, takže je to jedna velká nuda o tom hovořit. A navíc – vyprávět o vlastním životě má smysl u velkých osobností. Nás ostatní může v tomto směru ospravedlnit jedině to, jestliže se podíváme nazpět s úmyslem nikoli pozorovat vlastní důležitost, nýbrž vydat osobní svědectví o mraveništi z neopakovatelného úhlu pohledu jednoho mraveněčka. Přitom o pravdivosti historie lze jen pochybovat. Naopak nesporné je to, že lidé byli jiní, než jsou dnes, a byli jiní, než jaké bychom je mnozí dnes chtěli vidět. Vyprávět o své době a o své rodině mne přitahovalo už dávno, ale najít správný čas, toť otázka, jak už dávno vtipně zjistil opravdový historik jménem Tacitus. Ve svých dějinách císařského Říma má myšlenku, která dobře postihuje, proč je to doporučitelné: „Bohatší a méně nebezpečnou látku jsem si ponechal, stačí-li mi ještě život, na stáří, kdy vzácně šťastné doby dovolí *myslit si, co člověk chce, a co si myslí, také říci*.“ Vlny střídající diktaturu a demokracii se neustále kolébaly Evropou i po Tacitově smrti a bylo tomu tak i v naší vlasti. Mnoho lidí těžce zaplatilo za chuť zapsat si nebo prozradit, co si myslí, a to i ve dvacátém století. Takže tu jeho větu uvádím s pocitem určité vděčnosti Osudu za poslední čtvrtstoletí našeho života.

Praha 2015

Rozpomínání na první Československou republiku

ŽIVÁ NÁHRADA – 1930

Jak jsem přišel na svět, o tom mně mnoho neřekli a já se málo ptal. Stalo se tak v Praze u sv. Apolináře na klinice prof. Jerieho. K porodu prý užili tzv. vysoké kleště, neboť mne musili dostat z prvorodičky ven za použití jistého násilí, a dalo jim to údajně neobvyklou námahu. Můj kolega prof. MUDr. Antonín Doležal, DrSc., slavný porodník, mně ty kleště slíbil ukázat, má je ve skleněné vitríně. Protože už zažil desetitisíce porodů, je to pravý člověk pro takové věci.

Otec přišel k lůžku s květinami a matka od něho očekávala návrh, jak dítě pojmenovat. Je divné, že si to neřekli dřív. Ale trošičku divná mohla být i sama otázka po jménu: v té době – pro mou vnučku tak vzdálené, jako by nebyla vůbec existovala – se totiž slušelo, aby prvorozenec mužského pohlaví dostal jméno po otci – tedy Josef. Ten to však prý nechtěl říci nahlas a milá maminka zatrucovala: „Tak ho pokřtíme Jaroslav – po

Kjellandovy vysoké kleště jsou velmi oblíbené
pro svůj posuvný zámek

Járovi.“ Nebohý Jára, celým jménem Jaroslav Míl, jeden z jejich devíti sourozenců, a tedy můj strýček, zůstal zahrabán kdesi na frontě za první světové války – narozen 1893, svobodný, padl 10. listopadu 1917 na řece Piavě, kde bude poté následujícího roku svedena slavná bitva. Zbylo po něm pouze jméno na pomníčku ve Slatině nad Úpou. Vesničku najdete, překročíte-li Ratibořické údolí směrem od Červeného Kostelce a Červené Hůry přes řeku Úpu nebo sestoupíte-li cestou od Hoříček a Litoboře po srážném kopci zvaném Hromobitka.

Stal jsem se tedy živou náhradou za slatinského strýčka Jaroslava Míla. Takových pomníčků, jakého se mu s druhými kamarády dostalo, jsou po vesnicích tucty: květiny se k nim manifestačně většinou nenosily, protože zemřeli na nesprávné straně zákopu (rakousko-uherské), ať bylo jejich smýšlení jakékoli. „Vítězové“ se dočkali doma po roce 1918 slavného přijetí, zatímco z oněch padlých se jaksi stali neznámí vojíni. Měli smůlu. Jenže přišel rok 1948 a o vítězných legionářích – v čele s ruskými – se rázem mělo přestat hovořit také. Už se rovněž nehodili do oficiální propagandy. Historie si rází cestu mohutným krokem bez sentimentality.

Válka se podepsala na osudu všech mých bezprostředních rodinných předchůdců. Jára někde zahynul jako jeden z 15 milionů mrtvých první světové války, teta Ančka zemřela při kruté epidemii na konci války – v rodině se říkalo „na španělskou skřípku“. Ta si prý sama vzala snad 100 milionů lidí. Počítat mrtvé na miliony je zrůdnost zvláště dvacátého století, zejména když nejde o epidemii (druhá světová válka – 60 milionů, vláda Mao Ce-tunga – 50 milionů, Stalinova hrůzovláda – odhad 10 až 40 milionů).

Válka 1914–18 byla v mnohém čímsi zcela konkrétním, živou bolestí, která dlouho doznívala ve vzpomínkách vesnic a měst za první republiky. Na osudu každého z těch, kdo ji v rodině přežil, zůstaly její stopy. V případě tety Berty například s bolestně komickou grimasou: její hoch ze Slatiny ji velmi miloval a ona jeho. Z fronty od něho přicházely vřelé dopisy končící stále se vracející otázkou, proč mu nikdy ani řádečkem neodpoví. Na tomto prohrěšku vztah nakonec zcela ztroskotal, dopisování skončilo a teta Berta jako vzácný solitér zůstala po celý život sama. Korespondenční ticho mělo přitom prosté vysvětlení: skrýval se v něm stud tety Berty za vlastní neumělé písmo a za těžko řešitelný problém s pravopisem.

Na konci další, druhé světové války si v létě 1944 za mé spolupráce mladého studenta napsala na stěnu vedle pendlovek foneticky jednu větu pro případ, že by dostala nevíтанou návštěvu německých vojáků: „Ich hap nix.“ Byla to pravda; kromě srdce ze zlata neměla nic. Prospěchem ji ve škole vysoce předčila její sestra Marta, jinak moje maminka. Když ve slatinské dvojtřídce nadešel rozhodující okamžik, že měla přejít na měšťanskou školu na Hoříčkách, i její studijní kariéra se zastavila. K dědečkovi tehdy zašel sám pan učitel, co to má znamenat: proč nechce posílat Martu, s jejím talentem, i nadále do školy? Následovalo opět prosté vysvětlení v podobě řečnické otázky: A kdo jí koupí boty, aby na Hoříčky, vzdálené asi tři kilometry, mohla v zimě v létě chodit?

Bída se u nich prolínala s válkou. Rodina byla soudržná a navzájem se podporovala, jak ukazuje i příběh jména, jímž

Jména na desce padlých jsou endemická: kdo je z Podkrkonoší, cítí se mezi jmény na slatinském pomníčku doma

mne ozdobili. Mít jméno je potřebné. Věci existují, až když se jim dá jméno. Do té doby jsou chimérickými jevy, a tak jsem se stal v prosinci 1930 pojmenovaným objektem všední reality. Vše svátostně potvrdil farář v kapli svatého Apolináře, kde se konal křest, což je přijetí novorozence do lůna katolické církve. Na nominačním aktu se podílel další můj strýček, Karel Míl, chalupník ze Slatiny. Rodina byla plná strýčků a tetiček.

Tomu všemu však muselo nutně cosi předcházet, co zůstane veřejnosti navždy skryto: proč, jak a kde se sešel můj otec, lidový muzikant a vyučený malíř pokojů, Josef Mihule z Prahy-Vokovic, s vyučenou švadlenkou Martou Mílovou ze Slatiny nad Úpou. Doklady prozrazují, že měl za sebou osm tříd základní školy (září 1897 až léto 1905) a výuční dobu od 27. 8. 1906 do 13. 9. 1909. Pak byl prohlášen „za řádného tovaryše malířského“ (což tímto potvrzuje Společenstvo malířů v Praze).

Kdysi mně básník Kamil Bednář vepsal přátelské věnování do své sbírky básní Čas kočárů a lamp s ústředním refrémem: „po půlstoletí je zajímavá každá všednost“ – ozářena světlem katastrof. Přivolává barvitě krásným způsobem dobu, v níž údajně vládl nerušený životní poklid.

*Těhdy ještě duněla kopyta po pražské dlažbě
a mnohá dlažba byla i z dřevěných kostek
V kočáru seděl pán s cylindrem
dáma s celým hnízdem na umném účesu
Kola se točila, koně se vzpínali
a muž a žena jeli – dnes už víme
čemu vstříc jeli
kolem roku 1912*

Barvotisková pohoda byla rozmetána výstřely v Sarajevu, které odstartovaly první světovou válku. Josefa Mihuleho zastihla v uniformě rakouského vojáka, neboť sloužil už v předválečném roce 1913 v Innsbrucku (k.u.k. Infanterie Regiment No. 28, zvaný Pražský). Vydal se s vojsky bojovat kamsi na jih na balkánskou frontu a vrátil se jako propuštěný vojín-invalida. V Praze začal znovu provozovat živnost jako malíř pokojů, 14. března 1922 se stal členem S. K. Veleslavín a až do podzimu roku 1927 byl zaměstnán jako číšník v rodinném hostinci Mihulových v Praze-Veleslavíně čp. 50. Pak se tedy nějak setkal s Martou Mí-

lovou ze Slatiny nad Úpou. Velkou lásku dovršil sňatek a zrod dvou synků. O legislativním počátku svazku těchto dvou bytostí svědčí doklad vyhotovený v Náchodě; vyvolává podezření, že jeho specifický název se zrodil z ducha úředníků Josefa II., prozíravě střežících, za jakých okolností poddaní kopulují, neboť se nazývá „Kopulační list č. 100“.

Podle tohoto dokladu uzavřel 7. listopadu 1929 v kostelíku na Boušíně, přilehlém ke Slatině nad Úpou, Josef Mihule, stáří 37 let (nar. 5. listopadu 1891), syn Tomáše Mihuleho, tesaře ve Veleslavíně, Praha XIX, č. 50, a Marie roz. Čermákové z Dolní Liboce č. 1, s nevěstou Martou Mílovou, stáří 21 let (nar. 4. března 1908), dcerou Norberta Míla, ředitele kůru ve Slatině nad Úpou čp. 224, a Františky, dcery Augustina Bureše, chalupníka v Libňatově č. 120. Oddával farář Antonín Svatoš.

Z JÍLOVÉHO U PRAHY DO PRAHY-HLOUBĚTÍNA

Za svědka přišel na svatbu Josef Mertlík ze Slatiny, v rodině zvaný Pepek, dělník, který si vzal za ženu mou tetu Slavěnu a stal se mým dalším strýčkem. Z Prahy Veleslavína přijel svědčit Josef Tuček, skladník, který se oženil s mou tetou Růženou, rozenou Mihulovou; další strýčky se už budu bát uvádět. Spolu se zmohli na nájem restaurace U Džbánu neboli U Tučků, a to v Liboci, kousek nad Šáreckým údolím.

Novomanželé Mihulovi žili od konce roku 1929 ve Vokovicích, kde měla početná rodina Mihulových hostinec a provozovala hudbu jako lidoví hudebníci. Tam nejspíš maminka vypomáhala jako služebná síla, což se jí určitě brzy začalo zajídat, a nejspíš si pospíšila s naléháním na novomanžela, aby odtud rychle vypadli a nějak se osamostatnili. Ke dni prvního prosince 1930, kdy se jim narodil první syn, už byli řádnými nájemci hospody Na Karkuli v Jílovém u Prahy. Tam jsem se učil chodit, a to s potížemi. Pak se výkon dařil stále líp, až se proměnil do lidské chůze. Z mých tehdejších cest po Jílovém mně uvízly v paměti košaté stromy na nějakém náměstí a dlouhé schody, vedoucí na jakémsi svahu odněkud někam. Vyprávěl jsem o tom po více než šedesáti letech skladateli Janu Hanušovi při jedné jízdě ve vagonu pražského metra. Věnoval mi tehdy své memoáry, kde připomíná také svá dětská léta v Jílovém. „Na těch schodech stál před nějakým krámem obrovský

pytel s burskými oříšky, tak jsem si do něj pro ně občas hrábl. Myslím, že ten obchod patřil nějakému Žichovskému nebo tak nějak.“

Mistr Hanuš na mne nevěřicně zíral a pak hlučně upozornil celý vagon a svou ženu. Téměř všichni jsme odjížděli domů z koncertu České filharmonie. „Aničko, představ si, on znal Žichováka!“ Zjevení! Všichni tři jsme se v té chvíli zaradovali, že jsme našli v labyrintu svých životů časově tak vzdálený průsečík. Potvrzoval se zlomek naší minulé existence – znal jsem Žichováka a kradl jsem mu buráky! Lépe řečeno bral jsem je, neboť v mém věku tři až čtyř let chyběl *záměr* se něčeho neprávem zmocnit – byl jen utkvělý úmysl získané zboží do sebe nacpat. Mladý Jan Hanuš musel cestovat za svou školou z Radlíku do Jílového a podle jeho reakce bych soudil, že na ty buráky možná chodil taky, ač starší a rozumnější.

V Jílovém se naši ovšem dlouho neohřáli, neboť už koncem roku 1933 je přivábila Praha. Nájem malého hostince v Hloubětíně nabízel větší vzruch, spojený s pobytem na rázovité periferii. Přitahovala k nám občasně návštěvy ze Slatiny, pro které šlo většinou také o zážitek pramenící z první cesty na bicyklu z Podkrkonoší do hlavního města Československé republiky.

SLATINA NAD ÚPOU, BOUŠÍN, RATIBOŘICE

Ta vesnice má mnoho půvabů. Zdobily ji roztomilé podkrkonošské chaloupky, které jsou zapuštěné do strání, jako by se hrbily. Do kolen je srážela chudoba: statky nad nimi se vypínaly pomyslným bohatstvím peněz, polí, luk a někdy i lesů, které se za Končinami táhly až k Úpici a Svatoňovicím. Bohatí a mocní vždy hledají místo nahoře.

Také boušínský důstojný pán přísně shlížel ze zlatem zdobené kazatelny do tmavého parteru na své farníky. Ti se hleděli dole obvykle spíše příkrčit, ať byla doba zlá či příznivá, ale přicházeli s pravidelností, s jakou po sobotě nastává den Páně.

Svou víru mohli stejně dobře vyznávat doma před svatým obrázkem. Boušín však k tomu přidává pocit, že nejsou osamělými opuštěnými poutníky, protože se o ně kdosi stará. Na pobožnosti a už při cestě za ní prožívají silný pocit sounáležitosti věřících – několikanásobně zmnožený například v čase adventním. Hlásí se k rodnému stádu oveček, jemuž pastýř potvrzuje jeho

Slatina nad Úpou, okres Náchod, kde žil regenschori Norbert Míl se ženou a devíti dětmi. Snímek asi z roku 1935

identitu a upevňuje ve všech víru a vědomí řádu, zejména toho, který teprve jednou nastane.

Mše sama je pro ně po staletí očištěním duše a vybočením z času všednosti i hříchů. Je i strhujícím dramatickým útvarům s promyšleným rozvrhem, jenž počítá se zbožnou kontemplací, možná i vrcholnou extází a katarzí. Jako klasické Sofoklovo drama je rigidní ve své koncepci, a proto dává jistotu pravdy. Pravdy zjevené a evidentní, jako je evidentní pravidelnost a sama podstata čtverce, kruhu, triády, směru k nebesům a k peklu. Vše podle po tisíciletí vytříbené tradice, která brání svou pravdu proti bolestivým evolučním tlakům a společenským převratům. Až nitro rozvrátí bolest a citové bouře, nadejde čas příklonu k Bohu, rituálu a ke smíření žvlů. Kolem chrámu jsou rozesety hroby předků: *memento mori* se vrací do vědomí při každém kroku na této posvěcené půdě. Očistný rituál vrátí rytmus všedního života do náležitých kolejí a pochmurná vize je pro daný okamžik překonána.

Jak léta ubíhala, civilizační pokrok v poválečné Slatině vše plynule proměňoval. Parní lokomotivy se prosadily už dávno; elektřinu zavedli do Slatiny v roce 1926, k dědečkovi a babičce Mílovým však až někdy kolem roku 1935. Ukládali mne spát do postýlky, kde vše kolem bylo cítit petrolejovými výpary. Ještě v polovině dvacátého století jsme měli doškovou střechu a uprostřed světnice (vyslov seknice) stával tkalcovský stav (vyslov

„stau“ jako – s prominutím – „houno“). U stavu se teta Slavěna střídala s dědečkem, kdo lépe vytvoří pohybem člunku ostinatí rytmus zbásněný lidovým daktylským veršem „na cukr – na kafe“. Výroba byla určena pro továrníka v Červeném Kostelci. Platil nerad a málo – o něco víc než právě na cukr a na kafe. Kazové zboží si museli tkalci odkoupit se slevou sami pro sebe. Pracovalo se pilně od rána do večera. Kočka se v rohu starala o svá koťátka, teta Berta u kolovratu soukala, Slavěna za stavem tkala. Její muž Pepek – dlouhý čas marně hledající jakoukoli práci – býval povolán, aby přízi ze šteňků zpracoval do nového tvaru na originálních snovadlech, umístěných mezi trámem a podlahou uprostřed místnosti. Vozil nás na nich jako o pouti na kolotoči. Snovadla se kus po kuse nabalovala svazkem nití, které dětem postupně uzavíraly vnější svět. Ztrácela se jim na čas i cesta ze snovadel ven na svobodu. Manželství Slavěny a Pepka bylo šťastné, i když se jim očekávaná radost z dětí změnila ve smutné opatrování tří miniaturních novorozeneckých hrobečků. Trmáceli jsme se za nimi na boušínský hřbitov, který – jak by se řeklo dnešním slovníkem – tvoří satelitní část Slatiny.

Ze stráně pod hřbitovem prýští podle pověsti převyprávěné Boženou Němcovou zázračná voda. Vztah naší rodiny ke kostelíku Navštívení P. Marie byl mimořádný, skoro rodinný: dědeček zde získal místo regenschoriho a po několik desetiletí se staral o místní chrámovou hudbu. Odměna mu přínáležela nevelká, ale získával s ní také skromný výnos zádušního políčka, naturální doplněk k varhanečnickému, což dávalo trochu vlastního obilí a trochu brambor, ovšem za cenu manuálních zemědělských výkonů, pro nedospělé Pražáky značně odpudivých. Letní práce na poli se vnukům jevila jako tělesný trest, ovšem snadný přístup k varhanám na Boušíně jim mnohé útrapy vynahradil. Bez fyzické síly dospělého pomocníka, který musel šlapat měchy, se však nástroj nerozezněl. Zázitek se potom dostavil neslýchaný – kouzelné bylo už samo proměňování barvy tónů s tajuplnými názvy rejstříků jako gamba, vox celestis, kryt a několik dalších včetně monumentálního zvuku varhanního plena (jak jinak, dodal by profesionální varhaník se shovívavým pousmáním). K tomu se před návštěvníky otvírala chrámová prostora bez kněze a věřících, tedy jako by tu vše patřilo pouze těm, kdo si mohli vlastním klíčem odemknout kůr – sladká odměna za dosti dlouhou cestu z horního konce Slatiny.

Dědeček chodíval hrát i na časné ranní mše, na předvánoční roaráty stejně jako na slavnou půlnoční. Zima byla na podkrkonošském venkově vždy emocionálně nejsilnějším obdobím. Vlastimil Rada kdysi namaloval, jak zasněženou krajinou táhne mezi bílými pláněmi vychrtlý koník sáně a za nimi v melancholickém průvodu kráčí zachumlaná ženská postava („Zima v Podkrkonoší“). Mám pocit při pohledu na tuto něžnou malbu, že mne tam mí drazí slatinští příbuzní právě převážejí jako kluka na vánoční prázdniny cestou od vlaku z Olešnice přes Červenou Horu do vyhřáté postele slatinské chalupy.

Ze Slatiny na Boušín se v onom čase muselo chodit vysokým sněhem. Dědečka na prostuzeném manuálu varhan ruce nepřijemně zábly, takže si brával na hru pletené rukavice s odstříženými konci a ještě nahříval prsty nad svíčkami. Trvalo několik dalších let, než i sem zavedli elektřinu. K povinnostem regenschoriho patřilo starat se o zhudebnění církevních svátků, svateb, odchodu ze světa i o kostelní sbor v počtu čtyř až šesti členů a příležitostný instrumentální soubor účinkující při slavných figurálních mších. Vydatně se na hudebních akcích podílely jeho děti i starší ze dvou vnoučat. V mysli mně utkvěly ovšem zejména pohřby, ponuré divadlo začínající umíráčkem na starobylé slatinské zvonici.

Rodina se v boušínském kostelíku kromě zpěvu a hudby kultivovala i v latině. Responsoria jako „Sed libera nos a malo“ („A osvobod' nás od zlého“) uměli dospělí k potěšení dětí občas humorně pozměnit („Sedm liber masa málo“), ale úcta k humanitní tradici tím neutrpěla. Na jednu latinskou vánoční „figurálku“ nedokázala rodina po celý život zapomenout. Jméno jejího autora nám zapadlo, ale ne jeho melodický nápad, spjatý s biblickým obrazem pastýřů u jesliček: „Quem vidistis, pastores? Natum vidimus, et choros angelorum...“ Nikdo z nás netušil, že zpíváme text z první části responsoria po třetím čtení v prvním nokturnu Ad Matutinum In Nativitate Domini, slavnou alokuci biblických pastýřů, na jejíž nesmrtelnosti se podílel také Giovanni Pierluigi da Palestrina (motet O magnum mysterium z r. 1569) nebo Tomáš Luis de Victoria (1515–1582). Boušín byl od center evropské vzdělanosti vzdálen stejně jako bohoslužebná latina řeznického učedníka Antonína Dvořáka od Karlovy univerzity, a přece jsme její krásu dokonale prožili – o Dvořákově pochopení latiny ani nemluvě.

Význam místního jména „Slatina“ je v češtině dobře srozumitelný a mokřinu obce zdůrazňuje skutečnost, že stačilo kopnout ve sklepech do podlahy, aby se objevila voda. Slatinský potok se několikrát za rok rozvodnil a zalil zahradu s ovocnými stromy. K vodohospodářství tu měli slatinští mužští rybník s haltýřem; u druhého rybníčku tekla příjemně chladící pitná voda z nevysychající studánky a opodál pracoval souseď jako provazník. Dívat se, jak se z pramínek ručně spřádá pevná šňůra, fascinovalo každého přihlížejícího stejně jako důmyslná práce za tkalcovským stavem, ovládaným v rytmické souhře všech čtyř končetin.

K pozoruhodnostem Slatiny nad Úpou patří mariánský sloup a kříž v polích při cestě na Boušín. Má však slavného rodáka, který se jmenoval Otto Berger. K jistým Bergerovým chodil dědeček, Norbert Míl, kupovat chleba a zlobil se velmi, když doma zjistil, že kousek kůrky byl připálený. Ulomil kritické sousto a přinesl ho se zlobným výrazem pekaři zpět – aby se to přístě neopakovalo. Berger, kterého mám na mysli, byl však synem řídicího učitele. Ze Slatiny se mu podařilo utéci až do Prahy na konzervatoř. Díky mimořádnému nadání se stal violoncellistou Českého kvarteta – vedle Karla Hoffmanna (první housle), Josefa Suka (druhé housle) a Oskara Nedbala (viola). Suk mu věnoval svou Baladu pro violoncello s průvodem klavíru op. 3; bohužel však již po velmi krátké době Bergerova kariéra skončila pro onemocnění tuberkulózou (zemřel v pouhých 24 letech). V roce 1973 uplynulo sto let od jeho narození. Můj návrh, aby si slatinští alespoň připomněli tohoto slavného virtuosa, který po sobě zanechal i několik vlastních skladeb a skladebných pokusů, místní úřad nijak nevzrušil. Třeba je zaujme za dalších sto let.¹

Život v Podkrkonoší postupoval vpřed vždy jen malými obezřetnými krůčky. Přetrvával přírodní klid, který vyzářovaly domečky lemuující potok, tiše plynoucí Úpa v údolí u slatinského mlýna, boušínská samota, pole a lesy kolem dokola. Jak si nepřipomenout harmonický svět Babičky Boženy Němcové! Ostatně – když babička odešla ze světa a Barunka jí zatlačila oči, „mladá Mílová otevřela okno, aby duše volnost měla k odletu“. Mladá Mílová! Kam jen asi po tomto jménu Božena Němcová v roce 1855 sáhla? Dědeček i pradědeček mého dědečka Norber-

1) Srov. též Věra Vlčková, Slatina nad Úpou. Červený Kostelec : Pavel Mervart 2009.

ta Míla žili trvale na Hoříčkách (v domku č. 51), a to přinejmenším od konce 18. století, jiní Mílovi měli kořeny v Červené Hůře.

K slatinskému tichu patřil i ptačí zpěv či zvonění ze starobylé dřevěné zvonice, vybízející k modlitbě. Toto ticho jsem si v dospělosti připomínal před obrazy podepsanými Jean-François Millet. Rozlétały se kdysi po světě v barevných reprodukcích a byly občas oceňovány jako sladké kýče – těmi, kdo přestali věřit na pravdivost a krásu obyčejných věcí a lidí. Slatina ještě takovou pravdou a krásou obyčejnosti žila; vynucovala si bezděčné srovnání s Prahou, která se starosvětského rázu vzdala a nebylo to ani tak dávno. Ale zde je nutné vzdát poctu také tichu, které vydávala Praha, když ji ještě chodil malovat Jakub Schikaneder. Ticho padajícího sněhu na Karlově mostě, po němž přejíždí – věčné téma doby – zachumlaný vozka se svým koníkem. Večerní klid usínajících zákoutí, která přežila svou dobu a přítomnost je jedno po druhé odsuzuje k zániku. Postupně vše přehlušila auta a někdo pak dokonce narýsoval na posvátném Karlově mostě koleje tramvaji – ostatně i to jako nástup nové doby Schikaneder zachytil. Ticho odešlo do nenávratna. Pražské dítě zažívalo konec letních prázdnin jako blížící se osvobození z vesnického poklidu, kterého si ještě neumělo vážít. Šokující změnu znamenal sám návrat zpět z vesnice: nápadný rozdíl byl znát už v hladině hluku. Sotva se vystoupilo na Wilsonově nádraží z vlaku, ohlásily se decibely zvučících tramvají a klaksony aut všeho druhu. Tok vědomí zaznamenal vzrušení a pohyb. Ani na chvíli tu ve dne neustával šum mas pohybujících se po ulicích a náměstích v nepřehledném zmatku – viděno očima dítěte.

Blížily se převratné změny, které působily stejně tak na mou vesnickou maminku jako na mne. Je to neobvyklé, ale na první film jsem si zašel už po uplynutí svých třetích narozenin. V centru Prahy dávali velkolepou historickou fresku s názvem Svatý Václav. Snímek byl natočen v době nástupu zvukového filmu ještě jako němý, a prý proto (podle Dějin světového filmu, autor Georges Sadoul, český překlad Praha 1963, s. 284) „prošel bez širšího ohlasu“. Mohu se jen ďábelsky pousmát – to tedy určitě ne!

Sotva jsme s maminkou usedli, zhaslo světlo a nečekaná tma mne rozechvěla na nejvyšší stupeň. Po chvíli se z temnot vynořila na plátně před námi obrovská hlava v přilbě, která nepochybně měla patřit samému knížeti Václavu. Vykřikl jsem hrůzou a za-

čal – velmi nahlas – brečet strachy. Maminka mne konejšila, ale málo. Další diváci začali uklidňovat nás oba a pak se maminka tiše sesunula do židle. Přestala mluvit, přestala se hýbat a lidé přerušili promítání. Rozsvítilo se a nás dva transportovali ven ze sálu.

V předsáli položily šatnářky maminku na pult, přes který se podávají pláště do úschovy, začaly ji křísit a shánět doktora. Tvar jejího těla byl barokně vyklenut, neboť byla v osmém měsíci těhotenství. Než přišel doktor, podařilo se jí se mnou stydlivě, v pořádku a bez povšimnutí vyklouznout na ulici. Zbytek filmu jsme oba radostně oželeli, ale že by byl Svatý Václav prošel tenkrát bez širšího ohlasu, alespoň v onen prosincový den roku 1933, to tedy nikoli. Ještě že to tak dobře dopadlo pro mého nastávajícího bráchu, který tam byl s námi – *in nuce*, což znamená doslovně „v oříšku“ a zde přeneseně „v bříšku své maminky“.

Zatímco se životní tempo Prahy zrychlovalo a prostředí civilizovalo, Podkrkonoší třicátých let dvacátého století dlouho prodlévalo v blažené nevědomosti. Jakoby proti přírodním zákonům se pak i zde začaly neochotně lámat ledy. Slatinu nad Úpou spojí se světem (to jest s Červeným Kostelcem a Hoříčkami) autobusová linka, Slavěna s Pepkem si koupí první rozhlasový přijímač (dvojlampovku) a některých změn si začíná všimnat při svých slatinských pobytech i Martin kluk – například že se u dědečka a babičky přestalo svítit petrolejkou, která protivně páchla a špinavým kouřem se podepisovala na bílý strop. Netrvalo dlouho a mohli tu začít srovnávat dvojí životní styl hned dva malí Pražáci.

ZAČNOU ŠKOLNÍ LÉTA – PRAHA-VELESLAVÍN, STŘEŠOVICE (1934–41)

Koncem ledna 1934, po návratu z prodloužených slatinských Vánoc, jsem šel veden někým za ruku naproti průvodu, který se brodil sněhem opět z pražské porodnice. V povijanu držela teta Berta spící přírůstek do naší rodiny, ale mne upoutala věc zcela jiná – že jednou rukou držel tatínek za ruku maminku a v druhé měl mohutnou kouřící konev, neboť se zastavil na jatkách pro dršťky na polévku. Bratříček dostal hned dvě jména – Josef (tatínek se tedy dočkal jmenovce) a Tomáš (po pražském dědečkovi, posmrtně, žádný z nás ho nepoznal; zafungovala tu podobná domácí mystika jako v případě strýčka Jaroslava). Tady už si